

‘Şefaatin, Ümmetinden Büyük Günah İşleyenler İçindir’ Rivayetinin Hadis Kritiği Açısından İncelenmesi

Arif Alkan | 0000-0002-2242-0853 | arif.1959@hotmail.com

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Afyon, Türkiye

ROR ID: 03a1crh56

Öz

Şefaatin, sem‘iyyât denilen İslâm inanç ilkeleri arasında Kur‘ân-ı Kerîm’de zikri çok geçen konulardan biridir. Şefaatin terim anlamıyla kullanıldığı yirmi beş ayetten yirmisinin Mek-kî olması dikkat çekicidir. Bilindiği gibi Mek-kî sûrelerin karakteristik özelliklerinden biri de müşriklerin inançlarındaki şirk unsurlarını ıslah ederek saf bir tevhid inancına yönlendirmektir. Bazı ayetlerde şefaatin, mutlak olarak nefyedilirken; bazılarında ise şirk anlayışları doğrultusunda müşriklerin ahirette putlardan şefaatin bekleyeceklerine işaret edilerek bu beklenti şiddetli bir şekilde kınanmaktadır. Bir kısım ayette ise; hakka şahitlik etme, Allah’tan korkma, Allah katında söz alma gibi özelliklere sahip olan kişiler için Allah’ın izni ve rızasına bağlı olarak şefaatin mümkün görülmektedir. Ayetlerde zahiri anlamları itibarıyla hem mutlak anlamda şefaatin olmadığı ifade edilmesi hem de belirli özellikleri taşıyan kişiler için mümkün görülmesi, farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Görüş farklılıkları “büyük günahlara şefaatin imkânı” konusunda yoğunlaşmıştır. Mürcie, Şîa, ve Sünnîler “Şefaatin, ümmetinden büyük günah işleyenler içindir” hadisine istinaden büyük günahlar için şefaati kabul etmektedir. Bazı Mu‘tezile mensupları ise sened tenkidi açısından bir gerekçe göstermeden mezkûr hadisi sahih kabul etmemekte, sahih olsa bile âhad olması sebebiyle itikadî bir konu olan şefaatin hakkında delil olarak kullanılamayacağını iddia etmektedirler. Onlar rivayetinin metin ve muhtevasını “usûl-i hamse” adını verdikleri beş inanç esasından “adâlet” ve “va‘d ve va‘d” ilkelerine aykırı gördükleri için farklı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Kur‘ân-ı Kerîm’e göre varlığı kesin olan şefaati “cennete girenlerin derecelerinin yükseltilmesi” olarak anlamışlardır. Çağımızda da bazı ilim adamları ilgili hadisleri ve sıhhat durumlarını dikkate almaksızın şefaatin olgusunu tamamen akli yorumlarla reddetmektedirler. Bu durumda ihtilafların çözümünde söz konusu hadisin sıhhat durumu önem arz etmektedir. Yapılan araştırma ile şefaatin hakkındaki farklı görüşlerin keşif edildiği noktada yer alan mezkûr rivayetinin sıhhat durumu ortaya konularak ihtilafların çözümüne katkı sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca naslardan istidlâl etmede Kur‘ân-ı Kerîm’in beyanı olan hadislerin öneminin ve metodolojik olarak konunun vurgulanması gözetilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Şefaatin, Büyük Günah, İsnad, Sıhhat.

Atıf Bilgisi

Alkan, Arif. “‘Şefaatin, Ümmetinden Büyük Günah İşleyenler İçindir’ Rivayetinin Hadis Kritiği Açısından İncelenmesi”. *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/2 (Aralık 2024), 381-407.

<https://doi.org/10.33718/tid.1465455>

Geliş Tarihi	: 05.04.2024
Kabul Tarihi	: 23.06.2024
Yayın Tarihi	: 31.12.2024
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Examination of the Narration 'My Intercession is for Those of My Ummah Who Have Committed Grave Sins' in Terms of Hadith Criticism

Arif Alkan | 0000-0002-2242-0853 | arif.1959@hotmail.com

Afyon Kocatepe University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Afyon, Türkiye

ROR ID: 03a1crh56

Abstract

Intercession (Shafa'ah) is one of the subjects frequently mentioned in the Holy Quran among the principles of Islamic belief called sam'iyyât. It is noteworthy that twenty of the twenty-five verses in which intercession is used literally are Meccan. As it is known, one of the characteristic features of the Meccan surahs is to correct the polytheistic elements in the beliefs of the polytheists and direct them to a pure monotheism belief. While in some verses, intercession is absolutely negated, in others, it is pointed out that polytheists will expect intercession from idols in the afterlife, in line with their understanding of polytheism, and this expectation is severely condemned. In some verses; Intercession seems possible for people who have the characteristics of witnessing the truth, fearing God, and taking a promise from God, subject to God's permission and consent. In terms of their apparent meaning, both the verses state that there is no absolute intercession and that it is considered possible for people who have certain characteristics has led to the emergence of different opinions. Differences of opinion focused on the "possibility of intercession for major sins". Murji'a, Shia, and Sunnis accept intercession for major sins based on the hadith "My intercession is for those of my community who commit major sins." Some Mu'tazila members do not accept the hadith in question as authentic without giving a reason in terms of criticism of the chain, and claim that even if it is authentic, because of being ahad it cannot be used as evidence about intercession, which is a matter of faith. They showed a different approach because they saw the text and content of the narration as contrary to the principles of "justice" and "promise and threat", which are among the five principles of faith they called "al-Usul al-Khamsa". They understood intercession, whose existence is certain according to the Holy Quran, as "raising the degrees of those who enter heaven". In our age, some scientists reject intercession with purely rational interpretations, without taking into account the relevant hadiths and their health status. In this case, the authenticity of the hadith in question is important in resolving disputes. In addition, it was aimed to emphasize the importance and methodological position of the hadiths, which are the statements of the Holy Quran, in inferring with the texts.

Keywords

Hadith, Shafa'a (Intercession), Major Sin, Isnâd, Soundness.

Citation

Alkan, Arif. "Examination of the Narration 'My Intercession is for Those of My Ummah Who Have Committed Grave Sins' in Terms of Hadith Criticism". *Trabzon Theology Journal* 11/2 (Decemder 2024), 381-407.

<https://doi.org/10.33718/tid.1465455>

Date of Submission : 05.04.2024

Date of Acceptance : 23.06.2024

Date of Publication : 31.12.2024

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - intihal.net

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

İtikadî, amelî ve ahlâkî unsurlardan oluşan İslâm düşünce yapısı, kendine has ilkeleriyle orijinal bir yapıya sahiptir. Temel unsurları Kur'ân-ı Kerîm ve onun beyanı olan hadisler ile belirlenmiştir. Hadislerin hem sübût hem de delâlet yönlerinden tarih boyunca ihtilâflara ve tartışmalara medâr olması itikadî ve amelî alanda birçok konuda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle itikadî konularda hadislerin delil olarak kullanılması hakkında ilk dönemlerden itibaren değişik yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu bağlamda sem'iyât olarak nitelenen şefaatin, kabir azabı, rü'yetullah, mi'rac ve benzeri konularda kişiler, mezhepler ve ekoller arasında usûl ve yöntem farklılığından kaynaklanan ihtilâflar meydana gelmiştir.¹

Zikredilen konulardaki görüş ayrılıkları Mu'tezile ile Ehl-i sünnet arasında daha bariz bir şekilde dikkat çekmektedir. Aslında bu ihtilâflara hadislerin hüccet değeri ile ilgili farklı anlayışların sebep olduğu söylenebilir. Mu'tezile'nin hadislere yaklaşımında; istidlâl yöntemi, anlama ve yorumlamada "usûl-i hamse" (Mu'tezilenin beş inanç esası) denilen temel ilkelerinden taviz vermek istememeleri ve usûl-i hamseye uygunluğu açısından değerlendirmeleri, ihtilâfların temel nedenleri olarak ifade edilebilir. Benzer durum Ehl-i sünnet için de geçerlidir. Onların da itikadî görüşlerinin şekillenmesinde, hadislerin hüccet olarak kullanılmasına ve epistemolojik bakımdan rivayetlere atfettikleri değerlerin yansımaları görülür.²

Kur'ân-ı Kerîm'de öncelikle müşriklerin şefaatin anlayışı reddedilmektedir. İnananlar için konu kimlerin kimlere şefaatin edebileceği; şefaatin edebilecek ve edilecekler çerçevesinde işlenmektedir. Dolayısıyla ontolojik olarak şefaatin olgusu hakkında bir ihtilâf söz konusu değildir. Ancak mahiyeti itibarıyla; nasıl gerçekleşeceği, kimlerin, kimlere şefaatin edeceği hakkında görüş farklılıkları vardır. Bu noktada Ehl-i sünnet ile Mu'tezile arasındaki temel ihtilâf; büyük günahlar için şefaatin imkânı ve Hz. Peygamber'in şefaatin edip edemeyeceği konusundadır. Mu'tezile, usûl-i hamseden "adâlet" ve "va'd ve va'îd" ilkelerine aykırı gördüğü için "Şefaatin, ümmetinden büyük günah işleyenler içindir" hadisine rağmen Hz. Peygamber'in büyük günah işleyenlere şefaatin etmesini kabul etmemektedir. Örneğin, Mu'tezile kelimcilerinden Kâdî Abdülcebâr (ö. 415/1025) bu hadis için şöyle demektedir: "Öncelikle bu hadis sahih değildir. Sahih olsa bile Hz. Peygamber'den âhâd yolla nakledilmiştir. Bizim bu meselemiz ise ilim gerektiren (mütevâtîr olarak nakledilmesi gereken) bir konudur. Bundan dolayı bu haber ile ihticâc edilmesi doğru değildir."³ Görüldüğü gibi Kâdî Abdülcebâr öncelikle hadisi sahih kabul etmemektedir. Sonra da itikadî bir konudaki hadisin mütevâtîr olması gerekçesiyle âhâd olarak rivayet edilen hadisin bu konuda hüccet olamayacağını ileri sürmektedir. Ayrıca, günümüzde de bazı ilim adamları, Kâdî Abdülcebâr gibi haberin "rivayet şekline" ve itikad alanında âhâd haberin delil olarak kullanılması hakkında "usûl" konularına girmeden bazı ayetleri delil getirerek ve akli gerekçelerle büyük günahlar için şefaatin olmadığını

- 1 Ramazan Altuntaş, "Kâdî Abdülcebâr'ın Sem'iyâtla İlgili Bazı Görüşleri". *Bilimname* 4/1 (2004), 59-64, 72-79.
- 2 Hacer. Şahinalp, "Kâdî Abdülcebâr ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'de Şefaatin". *Turkish Studies* (Kasım 2018), 428-444; Arif Alkan, "İslâm Âlimlerine Göre Âhâd Haberinin Hüccet Değeri", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/1 (Haziran 2022), 200.
- 3 Ebü'l-Hasen Abdülcebâr b. Ahmed, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/609.

iddia etmekte ya da şefaât kavramını farklı şekilde yorumlamaktadırlar.⁴ Dolayısıyla bu hadisi zimnen kabul etmemekte veya dikkate almamaktadırlar. Ehl-i sünnet ise mezkûr hadis ve ilgili başka rivayetlere istinaden büyük günahlar için şefaati mümkün görmektedir.⁵

Şefaât konusunu ilgili ayetler ve hadislerin bütünlüğü çerçevesinde inceleyen birçok makale ve tez çalışması yapılmıştır.⁶ Bu araştırmalardan bazıları kelâm ilmi açısından şefaatin mahiyetini ve mümkün olup olmadığını incelemeyi hedef edinmiştir. Bir kısmı da bir âlimin ya da mezhebin şefaât hakkındaki görüşlerini konu edinmiştir. Bu makale ise konu olarak kelâm ilminin alanına giren şefaât meselesini inceleyen bir araştırma değildir. Dinî ilkelerin anlaşılmasında takip edilmesi gereken usûl ve yöntemde hadislerin rolü ve konumuna işaret etmek amacı gözetilmiştir. Kurân-ı Kerîm'de açık ve net olmadığı için ihtilâflara sebep olan konularda sahih olan rivayetlerin mesned olmasından hareketle “büyük günahlara şefaât hadisinin sıhhati incelenmiştir. Hz. Peygamber'in büyük günahlara şefaât etmesi konusundaki ihtilâfların keşiştiği noktada yer alan “Şefaâtim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir” hadisinin sıhhat incelemesi yapılarak; birçok isnadla nakledilen hadislerin itikadî alandaki hüccet değerine dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede Kur'ân-ı Kerîm ve hadis bütünlüğünü de dikkate alarak şefaât ve benzeri sem'iyât konularındaki hadisler ile istidlâl etmede takip edilmesi gereken yöntem hakkında örnek bir uygulama yapılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma için öncelikle hicrî beşinci asır sonuna kadar telif edilen hadis kitapları taranmış ve elliden fazla rivayet tespit edilmiştir. Bu kadar çok sayıdaki rivayetin isnad incelemesinin makale sınırlarını aşacağı gözönüne alınarak zaman aralığı hicrî üçüncü asır ile sınırlandırılmıştır. Ancak vefat tarihleri itibarıyla üçüncü asrı biraz aşsa da ömürlerinin çoğunu bu dönemde geçiren Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) rivayetleri araştırmaya dâhil edilmiştir. Sonuçta üç sahâbîden nakledildiği belirlenen yirmi beş isnadın râvilerinin durumları tabakât kitaplarından araştırılmış ve isnadları incelenmiştir. Önce rivayetin isnad şeması verilmiş ancak tek sayfaya yerleştirilmesi zor olduğu için iki şema halinde gösterilmiştir. Şemalarda rivayetin geçtiği kitabın müellifi büyük harflerle yazılmıştır. Sahih ve hasen olduğu tespit edilen isnadlara ve râvilerine ait

4 Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), 78-79; Hayri Kırbaoğlu, *Ahir Zaman İlmihali* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 92-93; İbrahim Sarımsı, *Şeytan Üçgeni Bid'at-Tevesül-Şefaât* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 416-434.

5 Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Teftâzânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-'Aka'id*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 1982), 271-274, 53-54; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *eş-Şefâ'atü'l-'uzmâ fi yevmi'l-kuyâme*. thk. Ahmed Hicâzî es-Sekâ (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1409/1989), 49, 55.

6 Akif Akay, *İslâm İnançında Şefaât* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016); Bahattin Akbaş, *Hadislere göre Hz. Peygamber'in Şefaati Meselesi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994; Çağfer Karadaş, “İslam Düşüncesinde Şefaât Nedir Ne Değildir?”, *Şefaât Nedir Ne Değildir?* ed. Adnan Demircan (Ankara: Fecr Yayınları 2019), 105-148; Yusuf Ziya Keskin, “*Hadislere Göre Şefaât Nedir Ne Değildir?*”, *Şefaât Nedir Ne Değildir?* ed. Adnan Demircan, (Ankara: Fecr Yayınları 2019), 77-105 Süleyman Narol, “Mâtürîdî'nin Şefaât ile İlgili Ayetlerin Yorumunda Mu'tezile'ye Yaptığı İtirazlar”. *Mâtürîdî Düşünce ve Mâtürîdîlik Literatürü*. ed. M. Raşit Akpınar vd.. 261-272 (İstanbul: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2018); M. Fatih Kesler, “Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Şefaât İnanç”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 5/13 (Temmuz-Aralık 2004), 119-153; Hasan Gümüsoğlu, “Ehl-i Sünnet'in Şefaât Anlayışının Oluşmasında İmam Mâtürîdî'nin Görüşlerinin Önemi”. *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 78 (Bahar 2019), 299-314; Mehmet Taşdelen, “Mu'tezile'de Şefaât Anlayışı”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi = Journal of Social Sciences* 5/10 (Aralık 2015), 81-101.

bilgilere makalede kaynaklarıyla yer verilmiştir. Birden fazla isnadda yer alan râvilerin cerh ve ta'dîl değerlendirmeleri sadece ilk geçtiği yerde yapılmıştır. Zayıf olduğuna karar verilen diğer rivayetlerin isnadları şemalarda yer almış fakat râvilerinin durumları hakkındaki bilgi ve değerlendirmelere araştırmannın amacına pratik bir katkısı olmayacağı ve kapsamını genişleteceği düşüncesiyle yer verilmemiştir. Ayrıca zayıf isnadlar dipnotta kaynaklarıyla verilmiştir.⁷

- 7 Zayıf olduğu tespit edilen rivayetlerin isnadları ve yer aldığı kaynaklar şunlardır: 1. Tirmizî → Muhammed b. Beşşâr → Tayâlisî → Muhammed b. Sâbit el-Bünânî → Ca'fer es-Sâdık → Muhammed el-Bâkır → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber. bk. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981/1401), "Kiyame", 11, 4/625 (No. 2435). 2. Tayâlisî → Hakem Ebû Osman → Sâbit b. Eslem → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâtü'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, ts.), 3/512 (No. 2138). 3. Tayâlisî → Muhammed b. Sâbit → Ca'fer es-Sâdık → Muhammed el-Bâkır → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber. bk. Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/250 (No. 1774). 4. Hennâd b. es-Serî → Hafs b. Gıyâs → A'meş → Yezîd er-Rakkâşî → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. Ebû's-Serî Hennâd b. es-Serî, *Kitâbü'z-Zühhd*, thk. Abdurrahman b. Abdülcebbar (Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ, 1406/1985), 143 (No. 188). 5. Hâris b. Ebû Usâme → Abdullah b. 'Avn → Ebû Ubeyde → Yezîd er-Rakkâşî → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. Ebû Abdullah Ebû'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Bugyetü'l-bâhis 'an zevâ'idi Müsnedi'l-Hâris*, thk. Hüseyin Ahmed el-Bâkerî (Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1413/1992), 2/1009 (No. 1132). Araştırmannın sınırı belirtildiği üzere hicrî ilk üç asır ile sınırladılmıştır. Ancak Heysemî, hicrî dokuzuncu asır müelliflerinden olmakla birlikte (ö. 282/895)'te vefat eden Hâris b. Ebû Usâme'nin Kütüb-i Sitte'ye zevâ'idi türünde ve bugün aslı elimizde olmayan eserinden derlediği için incelenen hadislerle dâhil edilmiştir. 6. İbn Ebî Âsım → el-Hasen b. Ali → el-Fadl b. Abdülvehhâb → Ebû Bekr b. Ayyâş → Humejd → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. Ebû Bekr Ahmed b. Amr İbn Ebî Âsım, *Kitâbü's-Sünne ve maahû Zilâlü'l-cenne fi tahrîci's-sünne*, thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980), 2/399 (No. 831). 7. İbn Ebî Âsım → Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî → Muhammed b. Sâbit b. Ubeydullah el-Asarî → Sâbit b. Eslem → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. İbn Ebî Âsım, *Kitâbü's-Sünne*, 2/399 (No. 832). 8. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî → Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî → Muhammed b. Sâbit b. Ubeydullah el-Asarî → Sâbit b. Eslem → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1393/1973), 6/40 (No. 3284). 9. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî → İbrahim b. el-Haccâc en-Nîlî → Sâlih → Yezîd er-Rakkâşî → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 6/139-140 (No. 4105). 10. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî → İshâk b. Ebî İsrâîl → Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 7/147 (No. 4115). 11. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî → Abdülvâhid b. Gıyâs → Ebû Cenâb → Ziyâd en-Nümeyrî → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 7/281 (No. 4304). 12. İbn Huzeyme → Yahyâ b. Muhammed b. es-Seken ve Muhammed b. Yahyâ → el-Halîl b. Amr → Ömer b. Saîd el-Ebehh → Saîd b. Arûbe → Katâde → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. Ebû Bekr Muhammed b. İshâk İbn Huzeyme, *Kitâbü't-Tevhîd ve isbâtü sfâti'r-rab*, Abdülaziz b. İbrahim (Riyad: Dâru'r-Rüşd, 1414/1994), 1/653 (No. 394). 13. İbn Huzeyme → Muhammed b. Beşşâr → Tayâlisî → Muhammed b. Sâbit el-Bünânî → Ca'fer es-Sâdık → Muhammed el-Bâkır → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber. bk. İbn Huzeyme, *Tevhîd*, 1/654 (No. 395). 14. İbn Huzeyme → Muhammed b. Râfi' ve Ali b. Müslim → Tayâlisî → Hakem Ebû Osman → Sâbit b. Eslem → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber. bk. İbn Huzeyme, *Tevhîd*, 1/655-656 (No. 397).

Hz. Peygamber											
Enes b. Mâlik											
Sâbit b. Eslâm		Eş'as el-Huddânî		Humeyd		Yezîd er-Rakkâşî		Katâde		Ziyâd en-Nümeyrî	
Mâ'mer	Muhammed b. Sâbit b. Ubeydullah el-Asarî	Hazrec b. Osman	Hakem Ebû Osman	Muhammed b. Ubeydullah el-Katânî	Bisfâm b. Hureys	Ebû Bekr b. Ayyâş	Sâlih	A'meş	Ravh b. el-Müseyyeb	Ebû Abdullah	Ebû Cenâb
Abdurrezzâk	Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî	Tayâlisî	Tayâlisî	Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî	Süleyman b. Harb	el-Fadl b. Abdülvehhâb	İbrahim b. el-Haccâc er-Nîlî	Hafıs b. Gıyâs	İshâk b. Ebî İsrâil	Ebû Ubeyde	Abdülvehhâd b. Gıyâs
Abbas b. Abdülazîm	Almed b. Yüsuf es-Silemî	Amr b. Ali	Muhammed b. Râfî ve Ali b. Mîslîm	İBN EBÛ ÂSİM	AHMED B. HANBEL	EBÛ DAVUD	Abbas b. Abdülâzîm	HENNÂD B. SERJ	EBÛ YA'LÂ	Abdullah b. 'Avn	EBÛ YA'LÂ
TİRMİZİ	İBN HUZAYME	BEZZÂR	İBN HUZAYME	İBN HUZAYME	İBN HUZAYME	İBN EBÛ ÂSİM	İBN HUZAYME	HÂRİS B. EBÎ USÂME	Muhammed b. Yahyâ ve Yahyâ b. Muhammed b. es-Selen	İBN HUZAYME	İBN HUZAYME

Enes b. Mâlik Rivayetlerinin İsnad Şeması

Hz. Peygamber	
Câbir b. Abdullah	Abdullah b. Ömer
Muhammed el-Bâkir	Nâfi'
Ca fer es-Sâdik	Eyyûb es-Sahtiyânî
Muhammed b. Sâbit el-Bünânî	Harb b. Süreyc
TAYALİSÎ	Şeybân b. Ebî Şeybe (Şeybân b. Ferrûh)
Muhammed b. Beşşâr	Muhammed b. Abdürrahîm
TİRMİZÎ	BEZZÂR
Züheyr b. Muhammed	Amr b. Ebî Seleme
el-Yelîd b. Müslim	Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî
Abdurrahman b. İbrâhîm ed-Dımaşkı	İBN HUZEYME
İBN MÂCE	İBN HUZEYME
İBN EBÛ ÂSİM	EBÛ YA'LÂ

Câbir b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer'in Rivayetlerinin İsnad Şeması

1. “Şefaatiim Ümmetimden Büyük Günah İşleyenler İçindir” Hadisinin Rivayetleri ve İsnad İncelemeleri

1.1. Enes b. Mâlik'in (ö. 93/711-12) Tarikleri

1.1.1. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) ve Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) Rivayeti

İsnad: Süleyman b. Harb (ö. 224/839) → Bistâm b. Hureys (ö.?) → Eş'as el-Huddânî (ö.?) → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber.⁸

1.1.1.1. Süleyman b. Harb (ö. 224/839)

140/757'de doğan Süleyman b. Harb'i Nesâî (ö. 303/915), İbn Sa'd (ö. 230/845) ve Yahyâ b. Eksem (ö. 242/857) “sika, me'mûn, sebt, sâhib-i hıfz” gibi sıfatlarla ta'dîl etmişlerdir. İbn Hibbân (ö. 354/965), Süleyman b. Harb'in fıkıh ve ricâl ilminde otorite kabul edildiğini, tedlîs yapmayan imamlardan olduğunu ve onun sadece sika kişilerden rivayet ettiğini ifade etmektedir. İbn Hibbân ona es-Sikât'ında yer vermiştir. Hakkında olumsuz bir görüş belirtilmemiştir. Hadis meclislerine bazen kırk bin kişinin katıldığı belirtilen Süleyman b. Harb'in rivayetlerini bütün Kütüb-i Sitte musannifleri kitaplarında nakletmişlerdir. Ayrıca İshak b. Râhûye (ö. 238/853), Ahmed b. Hanbel, Dârimî (ö. 255/869), Ebû Zûr'a er-Râzî (ö. 264/878) ve Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) gibi birçok ünlü muhaddis kendisinden hadis rivayet etmiştir.⁹

1.1.1.2. Bistâm b. Hureys (ö. ?)

Ebû Dâvûd ve İbn Hacer'in (ö. 852/1449), “sika” lafzıyla ta'dîl ettikleri Bistâm b. Hureys'i İbn Hibbân es-Sikât'ında zikretmektedir.¹⁰ Zehebî (ö. 748/1348) tarafından “bilinmiyor ve meçhûlü'l-hâl” olarak nitelenmektedir.¹¹ Ancak Moğultay b. Kılıç'ın da (ö. 762/1361) belirttiği gibi¹² Zehebî'nin ifadeleri ile Bistâm'ın terkedilmesi gerekmez. Çünkü Zehebî'nin (ö. 748/1348) Bistâm hakkında bilgi edinemediği için “bilinmiyor ve meçhûlü'l-hâl” ifadelerini kullandığı anlaşılıyor.¹³ Ebû Dâvûd ve İbn Hacer gibi iki münekkidin tevsik etmesi ve İbn

8 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût - Adil Mürsid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995), 20/439, (No. 13222); Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), “Sünne”, 23 (No. 4739).

9 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed (b.y.: Mektebetü'l-Hâneçî, 1401/2001), 9/301; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev medîneti's-selâm*, thk. Beşşâr Avvâd (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001), 9/47-48; Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983), 11/391; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût-Beşşâr Ma'rûf (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 10/334.

10 Ebû Ubeyd Muhammed b. Ali el-Âcurrî, *Su'âlâtü Ebî Ubeyd el-Âcurrî Ebâ Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî*, thk. Abdülalîm Abdülazîm (Mekke: Mektebetü Dâru'l-İstikâme, 1418/1997), 1/426; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/222-224; a.mlf. *Takrîb*, thk. Ahmed Şâgîf (b.y.: Dâru'l-Âsîme, 1421), 167; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. el-Büstîf, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han (b.y.: Matbûâtü Dâirati'l-Osmâniyye, 1373/1973), 6/112.

11 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl*, thk. Ali Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet, ts.), 1/309; a. mlf., *el-Mugnî fi'd-du'afâ*, nşr. Nûreddin İtr (Katar: İdaratü İhyâi't-Türâs, ts.), 1/163.

12 Ebû Abdillâh Alâüddîn b. Moğultay Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil b. Muhammed (b.y.: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1422/2001), 2/386.

13 Zehebî'nin başta meşhur tabakât kitabı “*Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*” da Bistâm'a hiç yer vermeyip diğer ricâl kitaplarında da sadece adını anıp kendisi görüş belirtmemesi ve başka münekkitlerden değerlendirme aktarmaması onun hakkında bilgi elde edemediğini düşündürüyor. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed

Hibbân'ın es-Sikât'ında yer vermesi dikkate alınırsa Bistâm'ın "rivayeti makbul ve sika bir râvi" söylenebilir.

1.1.1.3. Eş'as el-Huddânî (ö. ?)¹⁴

Bistâm b. Hureys ve bu rivayeti aldığı şeyhi Eş'as el-Huddânî'nin vefat tarihleri tarihleri tespit edilemese de aralarında hoca talebe ilişkisi olduğu tabakât kitaplarında belirtilmektedir.¹⁵ Sahâbeden Enes b. Mâlik'in öğrencisi olan Eş'as el-Huddânî'nin rivayetlerini İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvûd, Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî (ö. 303/915) sünenlerinde tahrir etmişlerdir.¹⁶ İbn Hibbân'ın es-Sikât'ında zikrettiği Eş'as'ı Ebû Dâvûd, Nesâî, Yahyâ b. Maîn ve Zehebî "sika" olarak nitelemektedirler. Ahmed b. Hanbel "leyse bihî be's (hadisinde sakınca yoktur) ve hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum"¹⁷, Bezzâr "leyse bihî be's ve müstekîmül-hadîs"¹⁸, Ebû Hâtim "şeyh", Dârekutnî "itibar edilir" ve İbn Hacer "sadûk" olarak değerlendirmektedirler. Ukaylî (ö. 322/934) "hadisinde vehm vardır" değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁹ Ancak Zehebî bu görüşe "kabul edilemez" şeklinde karşı çıkarak²⁰ Eş'as'ın rivayetlerini Buhârî (ö. 256/870) ile Müslim'in (ö. 261/875) tahrîc etmemesine hayret etmekte ve "Eş'as'ı zayıf olarak niteleyen hiç kimseyi bilmiyorum" demektedir. İbn Hibbân, Eş'as'ın Enes b. Mâlik'i görmediğini düşündüğünü ifade etmektedir.²¹ Fakat Buhârî "Eş'as'ın Enes'i idrak ettiğini nakletmektedir."²² Bu görüşlere göre Eş'as'ın "sika ve güvenilir bir râvi" olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.1.4. Değerlendirme

Eş'as el-Huddânî ve Bistâm b. Hureys'in vefat tarihleri tespit edilemese de ricâl kitaplarında râvileri arasında hoca talebe ilişkisi olduğu zikredilmektedir. Dolayısıyla isnadda inkitâ söz konusu değildir. Râvileri sika ve makbul olan bu isnadın "sahih" kabul edilmesi uygun görünmektedir. Ayrıca Ebû Dâvûd'un hocası Ahmed b. Hanbel ile aynı şeyhten ve aynı râvilerden müteşekkil isnad ile rivayeti nakletmesi, destekleyici bir özellik olarak "el-mütâbaatü't-tâmme" olduğunu göstermektedir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini tahkik eden Şuayb el-Arnaût ile Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd isimli çalışmasında Elbânî (1999) bu isnadı "sahih" olarak değerlendirmektedirler.²³

ez-Zehebî, *el-Mugnî fi'd-du'afâ'*. thk. Nûreddin İtr (Katar: İdâratü'l-İhyai't-Türâs, ts.).1/163; a.mlf., *Tezhibü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, nşr. Guneym Abbas Guneym – Mecdî Seyyid Emîn (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 1425/2004), 2/20.

14 Buhârî, *el-Câmi'u's-sagîr*'de Eş'as el-Huddânî'yi 120 ile 130 tarihleri arasında vefat edenler arasında zikretmektedir. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târihu's-sagîr*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1406/1986), 23-24.

15 Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl*, (Beyrut: Dâru't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952), 1/415.

16 Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/272-273; Zehebî, *Siyer*, 6/274; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/180.

17 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 2/274.

18 İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/180.

19 Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*; thk. Mâzin b. Muhammed (b.y.: Dâru'l-Mecdi'l-İslâmî, 1429/2008), 1/113.

20 Zehebî, *Mizân*, 1/266.

21 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/112.

22 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*; thk. Hâşim en-Nedvî. (b.y.: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts.), 2/126.

23 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/439; Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1419/1998), 3/160 (No. 4739).

1.1.2. Tirmizî'nin (ö. 279/892) Rivayeti

İsnad: Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî (ö.246/860) → Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27) → Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) → Sâbit b. Eslem el-Bünânî (ö. 127/744) ? → Enes b. Mâlik → Hz.Peygamber.²⁴

1.1.2.1. Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî (ö.246/860)

Rivayetlerine bütün Kütüb-i Sitte müelliflerinin yer verdiği Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî'yi İbn Hibbân "insanların en akıllılarından", Ebû Hâtim "sadûk ve mutkin", Nesâî ise "sika, me'mûn ve sâhib-i hadîs" olarak değerlendirmişlerdir.²⁵ Hakkında herhangi bir cerh ifadesi zikredilmeyen Abbâs'ın muhaddisler tarafından itibar edilen sika bir râvi olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.2.2. Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27)

Hadis rivayetinin önde gelen şahsiyetlerinden kabul edilen Abdürrezzâk b. Hemmâm, meşhur "el-Musannef" adlı eserin sahibidir. Rivayetleri Kütüb-i Sitte'nin hepsinde yer almıştır.²⁶ Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), İclî, Ebû Dâvûd, Acurrî (ö. 360/970) ve Bezzâr Abdürrezzâk'ı "sika" olarak tevsik etmişlerdir.²⁷ Abdürrezzâk hakkında Ebû Hâtim'in "hadisi yazılır fakat ihticâc edilmez²⁸ ve Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî ile Zeyd b. el-Mübârek'in "kezzâb, hadis çalardı" ithamlarına karşın Zehebî, hadis ilminde otorite kabul edilen Abdürrezzâk hakkında Abbâs b. Abdülazîm'in kezzâb nitelemesinin çok kötü bir söz olduğunu, hiçbir müslümanın buna itibar etmeyeceğini ve Abdürrezzâk'ın zamanının muhaddisi kabul edildiğini belirtmektedir.²⁹

1.1.2.3. Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770)

Günümüze ulaşan hadis musannefâtının ilki kabul edilen "el-Câmi'" isimli eserin musannifi Ma'mer b. Râşid isnad konusunda otorite kabul edilmiştir. Bütün Kütüb-i Sitte müellifleri onun rivayetlerine kitaplarında yer vermişlerdir. Cerh ve ta'dîl otoriteleri tarafından "esbetü'n-nâs, esdeku'n-nâs, sika, sâlih, hâfiz, mutkin" gibi en üst dereceden ta'dîl lafızlarıyla anılmış ve hakkında övgü dolu ifadeler kullanılmıştır.³⁰ Yahyâ b. Maîn, Ma'mer'in Sâbit'ten rivayetinin "zayıf ve müztarib" olduğunu söylemekle beraber onu "sika" olarak ta'dîl etmiştir.³¹

24 Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, "Kıyame", 11 (No. 2435).

25 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 6/216; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. el-Büstî. *es-Sikât*. thk. Muhammed Abdülmuîd Han (b.y.: Matbûâtü Dâirati'l-Osmâniyye, 1373/1973), 8/511; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/21; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/222-224; Zehebî, *Siyer*, 12/303; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî. *Tehzîb*. nşr. İbrahim ez-Zeybek-Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1435/2014), 2/290-291.

26 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/52; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/752.

27 Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh, *el-Kâmil fi du'afâ'ir-ricâl* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 6/1948; Zehebî, *Siyer*, 9/566-574; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/574.

28 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 6/39; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/574.

29 Zehebî, *Siyer*, 9/572; a.mlf. *Men tüküllime fîhi ve hüve müvessekun ev sâlihu'l-hadîs*, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî (b.y.: 1426/2005), 341; a.mlf. *Mîzân*, 2/611.

30 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 8/255-257; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 2/290; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/303-311; Zehebî, *Siyer*, 7/5-18; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/125-126.

31 İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/125.

1.1.2.4. Sâbit b. Eslem el-Bünânî (ö. 127/744)

Hicrî 41 yılında Basra'da doğan ve "Bünânî" lakabıyla meşhur olan Sâbit b. Eslem, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Abdullah b. Amr (ö. 65/684-85), Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm (ö. 73/692) gibi sahâbîler ile görüşme ve onlardan hadis öğrenme imkânına sahip olmuştur.³² Enes b. Mâlik'e 40 kırk yıl öğrencilik yapmıştır. Enes b. Mâlik, Bünânî hakkında "Hayrın ehli vardır. Sâbit ise hayrın anahtarlarındandır" demiştir. Bünânî, Enes'ten rivayet edenler arasında İbn Şihâb ez-Zührî'den (ö. 124/742) sonra en güvenilir râvi kabul edilmiştir.³³

Ahmed b. Hanbel ve Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi Bünânî'nin rivayetlerine yer vermektedir. Mizzî (ö. 742/1341), Bünânî'den rivayet eden yüzden fazla râvinin ismini vermektedir.³⁴ Münekkitler "sika, sâlih, me'mûn, esbet" gibi sıfatlarla tevsik etmektedirler. Bünânî isnadıyla nakledilen hadislerdeki bazı kusurların Bünânî'den değil, sonraki bazı zayıf ve meçhul râvilerden kaynaklandığı ifade edilmektedir.³⁵

1.1.2.5. Değerlendirme

Râvilerin doğum ve vefat tarihleri, aralarında "muasarât" olduğuna işaret ettiğinden isnadda ittisâlin varlığını göstermektedir. İsnadındaki bütün râvilerin sika ve aynı zamanda Kütüb-i Sitte râvileri olmaları sebebiyle bu rivayetin "sahih" olduğu anlaşılmaktadır. Tirmizî de kitabına aldığı bu rivayet için "hasen-sahih-garib" değerlendirmesi yapmıştır. Tirmizî'nin kullandığı bu üçlü niteleme rivayetin bir tarikten sıhhat şartlarını taşıdığına işaret eder.³⁶

1.1.3. Bezzâr'ın (ö. 292/905) Rivayeti

İsnad: Amr b. Ali (ö. 249/864) → Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819) → el-Hazrec b. Osman (ö. ?) → Sâbit b. Eslem el-Bünânî (ö. 127/744) → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber.³⁷

1.1.3.1. Amr b. Ali (ö. 249/864)

Münekkitler tarafından övgüyle bahsedilen Amr b. Ali "sika, sadûk, sâhib-i hadîs, hâfiz, fûrsânü'l-hadîs" olarak nitelendirilmiştir.³⁸ Hakkında herhangi bir cerh ifadesi kullanılmamıştır. Kütüb-i Sitte musanniflerinin hepsi Amr b. Ali'nin rivayetlerine kitaplarında yer vermiştir. Ayrıca Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi birçok meşhur muhaddis Amr b. Ali'den hadis rivayet etmiştir.³⁹

1.1.3.2. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)

Müsned türü eserlerin ilkinin müellifi kabul edilen Tayâlisî, Buhârî'nin Sahîh'indeki

32 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/343; Zehebî, *Siyer*, 5/221-222.

33 Moğultay, *İkmâl*, 3/64; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/343-347.

34 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/344-346.

35 İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/231; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 1/449; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/262.

36 Mücteba Uğur, "Hasen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/375.

37 Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsned*, thk. Adil Sa'd (el-Medînetü'l-Münevver: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1426/2005), 13/340 (No. 6963).

38 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/249; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/164-165.

39 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/487; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/164.

ta'liklerde, Müslim'in Sahîh'i ve sünen-i erbaa isnadlarında yer almaktadır.⁴⁰ Kırk bin hadisi ezberden nakledebildiği söylenen Tayâlisî'nin bazen merfûları mürsel, mürselleri de merfû olarak rivayet etmesini İbn Hacer "bu kadar çok hadiste bunun hayret edilecek bir şey olmadığını" belirtmekte ve Tayâlisî'yi "sebt ve müteyakkız" olarak değerlendirmektedir. Buhârî de Tayâlisî'nin irsâlini "esbet" olarak nitelemektedir.⁴¹ Kendisi de bir hadis otoritesi kabul edilen Tayâlisî, önde gelen münekkitler tarafından "hâfız, esdeku'n-nâs, sika, sebt, me'mûn, sadûk, kesîru'l-hıfz, ilim dağ" gibi en üst dereceden ta'dîl dereceleri ile tezkiye edilmiştir.⁴²

1.1.3.3. el-Hazrec b. Osman (ö. ?)

Ezdî'nin (ö. 374/985) "fîhi nazar ve zayıf", Dârekutnî'nin (ö. 385/995) "terkedilir"⁴³ dediği Hazrec b. Osman'ı İbn Hibbân es-Sikât'ında⁴⁴ zikretmiştir. Yahyâ b. Maîn "sâlih ve sika", Ebû Dâvûd "şeyh",⁴⁵ İclî "sika"⁴⁶ olarak tevsik etmektedirler. "Fîhi nazar" lafzı genel olarak metruk anlamında kullanılmakla beraber aynı râvi hakkında ta'dîl ifadeleri de kullanıldı ise sadece zayıflığa da işaret edebilir.⁴⁷ Bununla beraber muaddillerin cârihlerden fazla olması ve yapılan cerhlerin müfesser olmaması sebebiyle Hazrec b. Osman'ın makbul ve güvenilir bir râvi olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.3.4. Değerlendirme

Bütün râvileri güvenilir ve sika olan bu rivayetin "makbul" olduğu ortaya çıkmakla beraber Hazrec b. Osman hakkında Ezdî'nin "fîhi nazar ve zayıf", Dârekutnî'nin "terkedilir" tenkitleri dikkate alınırca en azından "hasen" veya diğer hadislerin mutâbaatı ve takviyesi sayesinde "sahih li-gayrihî" derecesinde olduğu söylenebilir.

1.1.4. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) Rivayeti

İsnad: Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî (ö.246/860) ve Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî (ö. 264/878) → Abdürrezâk b. Hemâm (ö. 211/826-27) → Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) → Sâbit b. Eslem el-Bünânî (ö. 127/744) → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber.⁴⁸

1.1.4.1. Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî (ö. 264/878)

"Hamdân" lakabıyla tanınan Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî'nin rivayetlerini Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce kitaplarında tahrîc etmişlerdir. Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî'yi Müslim "sika", Nesâî "leyse bihî be's", Hâkim "hadis imamlarından", Dârekutnî ve İbn Hacer "sika ve nebîl" ifadeleriyle ta'dîl etmişlerdir. İbn Hibbân es-Sikât'ında zikretmektedir.⁴⁹ Hakkında olumsuz bir görüş belirtilmemiştir.

40 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/401.

41 Zehebî, *Siyer*, 9/382; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/91.

42 İclî, *es-Sikât*, 1/427; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 4/142; Hatîb, *Târîh*, 10/32-37; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/90-91.

43 Zehebî, *el-Mugnî*, 1/305; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/541.

44 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/277-278.

45 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/116; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/241-242.

46 İclî, *es-Sikât*, 143; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/116; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/277-278; Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Şâhin, *Târîhu esmâ'i's-sikât mimmen nukile 'anhümü'l-ilm*, thk. Subhî es-Sâmerrâî (Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1404/1984), 80; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/241-242; Zehebî, *el-Mugnî*, 1/305; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/541.

47 Ahmet Yücel, *Hadis ilminde Tenkit Terimleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015), 104-108.

48 İbn Huzeyme, *Tevhîd*, 1/651 (No. 392).

49 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/47; 1/524; Zehebî, *Siyer*, 12/386; İbn Hacer, *Takrîb*, 44.

1.1.4.2. Değerlendirme

Sülemî dışındaki diğer râviler hakkında önceki isnadlar vesilesiyle bilgi verilmiştir. Bütün râvilerinden övgüyle bahsedilip haklarında olumsuz herhangi bir görüş belirtilmemesi ve râvilerinin sika derecesinde olmaları bu isnadı "sahih" derecesine çıkarmaktadır. İbn Huzeyme'nin Kitabü't-Tevhîd'ini tahkik eden İbrâhim b. Abdülaziz de bu isnad için "sahih" demiştir.

1.1.5. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) Rivayeti

İsnad: Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî (ö.246/860) → Süleyman b. Harb (ö. 224/839) → Bistâm b. Hureys (ö. ?) → Eş'as el-Huddânî (ö. ?) → Enes b. Mâlik → Hz. Peygamber.⁵⁰

1.1.5.1. Değerlendirme

Bütün râvileri önceki isnadlarda geçen ve sika olan bu rivayeti "sahih" olarak nitelemek uygundur.

1.2. Cabir b. Abdullah'ın (ö. 78/697) Tarikleri

1.2.1. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) Rivayeti

İsnad: Abdurrahman b. İbrâhim ed-Dımaşkî (ö. 245/859) → el-Velîd b. Müslim (ö. 195/810) → Züheyr b. Muhammed (ö. 162/778) → Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) → Muhammed el-Bâkir (ö. 114/733 [?]) → Cabir b. Abdullah → Hz.Peygamber.⁵¹

1.2.1.1. Abdurrahman b. İbrâhim ed-Dımaşkî (ö. 245/859)

"Duhaym" lakabı ile bilinen Abdurrahman b. İbrâhim ed-Dımaşkî'den Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ile el-Velîd b. Müslim, Bakî b. Mahled (ö. 276/889), Dârimî, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî ve benzeri meşhur muhaddisler rivayet etmişlerdir.⁵² Aynı zamanda kendisi de bir cerh ve ta'dîl otoritesi kabul edilen Duhaym hakkında birçok münekkit tarafından "sika, me'mûn, evseku'n-nâs, hüccet, lâ be'se bih, âkil, rekîn, Dimesk'te onun gibisi yoktur" gibi ta'dîl ifadeleri kullanılmıştır.⁵³

1.2.1.2. el-Velîd b. Müslim (ö. 195/810)

119 (737) yılında doğdu. Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır. Ayrıca Leys b. Sa'd (ö. 175/791), Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49), İshak b. Râhûye, Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855) ve Ahmed b. Hanbel, gibi önde gelen muhaddisler Velîd'den rivayet edenlerden bazılarıdır.⁵⁴

Velîd b. Müslim'in Evzâî'nin (ö. 157/774) rivayetlerini çok iyi bildiği belirtilmekle⁵⁵ beraber ondan tedlîs yaptığı ifade edilmektedir. Bundan dolayı İbn Hacer, Buhârî ve Müslim'in Velîd'den rivayetlerinde seçici olduklarına ve münker olanları ayıkladıklarına işaret etmek-

50 İbn Huzeyme, *Tevhîd*, 1/652 (No. 393).

51 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "Züh'd", 37 (No. 4310).

52 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/496-498; Zehebî, *Siyer*, 11/516.

53 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 5/211; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/484.

54 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/89-91.

55 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/93-97.

tedir.⁵⁶ Velîd'i mürsel rivayetleri ref' ettiği için "raffâ'" olarak niteleyen⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, Velîd'in Şam'da en fazla hadis rivayet edenlerden biri olduğunu söylemiştir.⁵⁸ Münekkitler tarafından "sika, hâfiz, imam, sadûk, sâlihu'l-hadîs, ilim kabî" olarak ta'dîl edilmiştir.⁵⁹

1.2.1.3. Züheyr b. Muhammed (ö. 162/778)

Züheyr b. Muhammed'i Ahmed b. Hanbel "sika, leyse bihî be's, mükâribü'l-hadîs, müs-tekîmü'l-hadîs", Yahyâ b. Maîn "sika, sâlih, lâ be'se bih, zayıf", İclî "câizü'l-hadîs, lâ be'se bih", Yakub b. Şeybe (ö. 261/874) "sadûk, sâlihu'l-hadîs", İbn Adî "lâ be'se bih", Mûsâ b. Hârûn "sadûk olduğunu düşünüyorum", Ebû Hâtim "mahallühû sîdk, hıfzından rivayette hatalar var, kitabından rivayeti ise sâlih" olarak tavsif etmişlerdir.⁶⁰ Nesâî "leyse bihî be's" ifadesiyle beraber "leyse bi'l-kavî ve zayıf" cerh ifadelerini kullanmıştır. Zehebî "sika, ancak garîb rivayetleri var" şeklinde değerlendirmiştir.⁶¹ Züheyr'i es-Sikât'ında zikreden İbn Hibbân, onun bazen hata yaptığını ve başka râvilere muhalefet ettiğini belirtmektedir.⁶² Dârimî ve Sâlih b. Muhammed el-Bağdâdî, Züheyr'in "sika ve sadûk" olduğunu belirtmişler ancak Dârimî hatasının çok olduğunu ifade etmiştir.⁶³ Buhârî'nin Züheyr'in Şamlılardan rivayetlerinin "münker", Basralılardan "sahîh" olduğu görüşüne karşılık Ahmed b. Hanbel, Şamlılardan rivayet edenin başka bir Züheyr olma ihtimalinden bahsetmektedir.⁶⁴ Ayrıca Züheyr'in bu rivayeti kendisinden naklettiği Ca'fer es-Sâdik Şamlı değildir.

Görüldüğü gibi Züheyr hakkında bazen aynı münekkid tarafından olmak üzere farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Fakat bunların çoğunluğu ta'dîl mertebeleridir. "Zayıf ve leyse bi'l-kavî," şeklindeki cerh ifadeleri, rivayetinin reddedilmesini değil, i'tibara elverişli olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵ Şefaât hadisi başka isnadlarla rivayet edildiği için "garîb" olmadığı gibi "hata ve muhalefet" de söz konusu değildir. Bazı münekkidlerin "sika" olarak ta'dîl etmeleri ve Züheyr'in rivayetlerine bütün Kütüb-i Sitte müelliflerinin kitaplarında yer vermiş olmaları da onun sika ve güvenilir bir râvi olduğuna işaret eder.

1.2.1.4. Ca'fer es-Sâdik (ö. 148/765)

"Sâdik" lakabıyla meşhur olan Ca'fer b. Muhammed Hz. Ali'nin dördüncü kuşak torunlarından. Annesi Ümmü Ferve ise Hz. Ebû Bekir'in oğlu Muhammed'in torunudur.⁶⁶ Ca'fer b. Muhammed'in rivayet ettiği hadislerle Buhârî Edebü'l-Müfred'inde ve Kütüb-i Sitte'nin diğer müellifleri kitaplarında yer vermişlerdir. Sâbit b. Eslem el-Bünânî (ö. 127/744), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes

56 Zehebî, *Siyer*, 9/216.

57 İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/326.

58 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 17; Zehebî, *Siyer*, 9/212-214.

59 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/91-94; Zehebî, *Mizân*, 2/501; a.mlf., *Siyer*, 9/212-214.

60 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/418; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/639-640.

61 Nesâî, *ed-Du'afâ'*, 112; Ukaylî, *ed-Du'afâ'*, 2/415; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/590; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/416-418; *Men tüküllime fihi*, 208-209.

62 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/337.

63 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/418.

64 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Hâşim en-Nedvî (b.y.: Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmâniyye, ts.), 3/428; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/416.

65 İbn Ebî Hâtim'e göre "leyse bi'l-kavî" ikinci, "zayıf" üçüncü mertebe olup her iki lafız ile nitelenen râvinin rivayetleri i'tibara elverişlidir. bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 2/37.

66 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/75.

(ö. 179/795) Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) vb. kendisinden rivayet etmişlerdir.⁶⁷ Şâfî (ö. 204/820), Yahyâ b. Maîn, İbn Ebû Hayseme (ö. 279/892-93), İbn Adî ve Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî (ö. 307/920) Ca'fer b. Muhammed'i "sika" olarak nitelemektedirler. Ebû Hâtim "sikadır, onun gibisi sorulmaz", Ebû Hanîfe ise "ondan daha fakih birini görmedim" demektedir.⁶⁸ Hakkında olumsuz bir görüş beyan edilmemiştir.

1.2.1.5. Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733 [?])

İlmi yarıp derinliklerine ulaşan anlamında "bâkırü'l-ilm" tamlamasından kısaltılan "Bâkır" lakabı ile anılan⁶⁹ Muhammed el-Bâkır'ın babası Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn, annesi Fâtıma binti Hasan'dır. Baba tarafından Hz. Hüseyin'in, anne tarafından Hz. Hasan'ın torunudur. Muhammed el-Bâkır'ın Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) gibi sahâbîlerden rivayetlerinin yanında başta büyük dedesi Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/661) olmak üzere diğeri bazı aşıptan "mürsel" rivayetleri olduğu nakledilmektedir.⁷⁰ Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır. Medine'nin fakihlerinden kabul edilen Muhammed el-Bâkır'ı, İbn Hibbân es-Sikât'ında zikretmekte⁷¹ İclî ve İbn Sa'd "sika" olarak nitelemektedirler.⁷²

1.2.1.6. Değerlendirme

Münekkitlerin görüşlerine göre Züheyr dışındaki râviler sikadır. Züheyr hakkında yapılan değerlendirmeler ise rivayetinin i'tibara elverişli elverişli olduğuna işaret etmektedir. Ta'dîl ifadesi olarak "sadûk" genellikle zabt bakımından bir zayıflığa işaret etmekle beraber rivayeti ihticâc ve i'tibara uygun râviler için kullanılır.⁷³ Bu durumda rivayete "hasen" denilirse de diğeri sahih rivayetlerin takviyesi ile "sahih li-gayrihi" dercesinde olması uygun görünmektedir. Elbânî de Sahîhu İbn Mâce isimli çalışmasında bu isnadın "sahih" olduğunu belirtmektedir.⁷⁴

1.2.2. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) Rivayeti

İsnad: Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî (ö. 264/878) → Amr b. Ebû Seleme (ö. 213/828) → Züheyr b. Muhammed (ö. 162/778) → Ca'fer es-Sâdik (ö. 148/765) → Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733 [?]) → Cabir b. Abdullah → Hz. Peygamber.⁷⁵

1.2.2.1. Amr b. Ebû Seleme (ö. 213/828)

Amr hakkında Ukaylî "hadisinde vehm var", Yahyâ b. Maîn "zayıf", Ebû Hâtim "hadisi yazılır fakat ihticâc edilmez", Sâcî, "zayıf"⁷⁶ şeklinde görüş belirtmişlerdir. İbn Hibbân'ın

67 Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, 5/74-76.

68 İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/555-556; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 2/487; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, 5/75.

69 Moğultay, *İkmâl*, 10/283.

70 Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-Merâsîl*, thk. Şükrullah b. Ni'metullah (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418-1998), 185-186; İbn Hacer, *Tezhib*, 3/651.

71 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/348.

72 Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, 26/138-139.

73 Yücel, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri*, 127-135.

74 Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1417/1997), 3/403.

75 İbn Huzeyme, *Kitâbü't-Tevhîd*, 1/655 (No. 396).

76 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 6/235; İbn Hacer, *Tezhib*, 3/275.

es-Sikât'ında zikrettiği⁷⁷ Amr'ı Ebû Saîd b. Yûnus, "sika"⁷⁸ olarak nitelemekte, Zehebî ise birçok kişinin Amr'ı tevsik ettiğini belirtmektedir.⁷⁹ Ayrıca rivayetlerinin Kütüb-i Sitte'nin hepsinde yer almış olması ve Ahmed b. Sâlih, Duhaym, Şâfiî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (ö. 258/872) gibi hadisçilerin kendisinden hadis rivayet etmesi Amr'ın rivayetinin makbul olduğunu göstermektedir.

1.2.2.2. Değerlendirme

Diğer râvileri önceki isnadlarda geçen ve sika olan bu rivayetin Amr b. Ebû Seleme ve Züheyr b. Muhammed hakkında yapılan tenkitlerden dolayı "hasen" derecesinde olması uygundur.

1.3. Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/693) Tarikleri

1.3.1. İbn Ebû Âsım (ö. 287/900) ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin (ö. 307/919) Rivayetleri

İsnad: Şeybân b. Ferrûh el-Eylî (ö. 235/844) → Harb b. Süreyc (ö. ?) → Eyyûb es-Sahiyânî (ö. 131/749) → Nâfi' (ö. 117/735) → Abdullah b. Ömer → Hz. Peygamber.⁸⁰

1.3.1.1. Şeybân b. Ferrûh el-Eylî (ö. 235/844)

140/757 da doğdu. Şeybân b. Ebî Şeybe ismiyle de anılır. Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî'nin (ö. 303/915) eserlerinde rivayetleri yer almaktadır. Osman b. Saîd ed-Dârimî (ö. 280/894) Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ca'fer b. Muhammed b. el-Firyâbî (ö. 301/913), Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ebû'l-Kasım el-Begavî (ö. 317/929) gibi önemli muhaddisler Şeybân b. Ferrûh'un öğrencileri arasındadır.⁸¹

Ebû Hâtim, Şeybân b. Ferrûh'un kaderî düşüncüyü benimsediğini ancak insanların ona muhtaç olduklarını⁸², Sâcî ise kaderî olmakla beraber "sadûk" olduğunu ifade etmektedir. Ebû Zür'a er-Râzî "sadûk", Ahmed b. Hanbel ve Mesleme ise "sika" olarak tavsif etmektedirler.⁸³

1.3.1.2. Harb b. Süreyc (ö. ?)

Harb b. Süreyc hakkında Ahmed b. Hanbel'in "leyse bihî be's",⁸⁴ Ebû'l-Velîd Hişâm b. Abdülmelik Tayâlisî'nin (ö. 227/842) "lem yekün bihî be's",⁸⁵ İbn Adî'nin "lâ be'se bih" olduğunu umuyorum,⁸⁶ şeklinde kullandıkları ta'dîl lafızları, rivayetlerinin i'tibar için kullanılabilceğini ifade eder. Ebû Hâtim'in "leyse bi'l-kavî, sikalardan münker rivayetler naklediyor"⁸⁷ değerlendirmesi de hafif cerh lafzı olarak rivayetinin i'tibara elverişli olduğunu

77 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/482.

78 Zehebî, *Tezhîb*, 7/154; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/275.

79 Zehebî, *Mizân*, 3/262.

80 İbn Ebî Âsım, *Kitâbü's-Sünne*, 2/398 (No. 830); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 10/185-186 (No. 5813); a.mlf., *Kitâbü'l-Mu'cem*, thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî (Faysalâbâd: İdaratü'l-'Ulûmu'l-Eseriyye, 1407), 172-173 (No. 198).

81 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/601.

82 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 4/358.

83 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/598-601; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/184-185.

84 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/250; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/523.

85 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/250; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/824; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/523.

86 İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/824.

87 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/250; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/523.

delâlet eder. Harb b. Süreyc hakkında Yahyâ b. Maîn'den hem "zayıf ve hadisi sâbit değildir"⁸⁸ hem de "sika"⁸⁹ şeklinde iki farklı değerlendirme nakledilmektedir. İbn Hacer ise Harb b. Süreyc'in bazen hata ettiğini belirtmekle beraber kendi sıralamasına göre; rivayetiyle ihticâc ve i'tibar edilmeyi ifade eden "sadûk" lafzıyla nitelemektedir.⁹⁰ Buhârî "fihi nazar" olarak değerlendirmektedir.⁹¹ Buhârî'nin "fihi nazar" dediği birçok râviyi başka münekkitler ta'dîl etmişlerdir.⁹² Sâcî "sadûk" ve Dârekutnî ise "sâlih"⁹³ olarak ta'dîl etmektedirler.

Görüldüğü üzere Harb b. Süreyc hakkında da ta'dîl ifadeleri çoğunluktadır. Çoğunluğun görüşüne paralel olarak Yahyâ b. Maîn'in farklı ifadelerinden "sika" değerlendirmesinin tercih edilmesi daha uygundur. Ta'dîlin alt derecelerine işaret eden "Leyse bihî be's, lem yekün bihî be's, lâ be'se bih ve sadûk" lafızları ile "leyse bi'l-kavî ve zayıf" cerh ifadelerinin daha çok râvinin zabtının tam olmadığı ve rivayetleri i'tibar için yazılacak râviler hakkında kullanıldığını dikkate alırsak Harb b. Süreyc'in aslında makbul bir râvi olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.1.3. Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749)

68 (687-88) yılında Basra'da doğdu. Eyyûb es-Sahtiyânî'den Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), İbn Şihâb ez-Zührî, Katâde (ö. 117/735), Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), Hüseyim b. Beşîr (ö. 183/799) gibi birçok meşhur muhaddis hadis rivayet etmiştir. Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır.⁹⁴ Hakkında "onun gibisi sorulmaz (sika, lâ yüs'el an mislihi)" gibi övgü ifadeleri kullanılan Eyyûb es-Sahtiyânî hakkında hadis otoriteleri "sika, sebt, hüccet, adl" gibi en kuvvetli ta'dîl lafızlarını uygun görmüşlerdir.⁹⁵

1.3.1.4. Nâfi' (ö. 117/735)

Başta mevlâsi olmakla meşhur olduğu Abdullah b. Ömer olmak üzere birçok sahâbiden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de yüzlerce muhaddis hadis rivayet etmiştir. Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de nakledilmiştir. Tâbî'nin döneminin önde gelen rivayet otoritelerinden kabul edilen Nâfi' "altın silsile (silsiletü'z-zeheb)" denilen isnadların içinde yer almıştır. Yahyâ b. Maîn, İclî (ö. 261/875), Nesâî gibi birçok münekkit tarafından ta'dîl lafızlarının en üst dereceleriyle nitelendirilmiştir.⁹⁶

1.3.1.5. Değerlendirme

İbn Ebû Âsım ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî tarafından aynı isnad ve manayı etkilemeyen bazı metin farklılıkları ile nakledilen bu rivayetin bütün râvilerinin güvenilir olduğu görülmektedir. Harb b. Süreyc'in yukarıda açıkladığımız durumundan dolayı "hasen" veya diğer sahih rivayetlerin takviyesi ile "sahih li-gayrihi" olduğu söylenebilir. İbn Ebû Âsım'ın

88 Moğultay, *İkmâl*, 4/23.

89 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/250; İbn Şâhin, *es-Sikât*, 73; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/523.

90 İbn Hacer, *Takrîb*, 159-160.

91 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3/63.

92 Bk. Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1407/1987), 104-108.

93 Moğultay, *İkmâl*, 4/23; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/369.

94 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/459-460.

95 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 2/255; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/53; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/201.

96 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 8/451-452; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/210-211.

Kitâbü's-Sünne'sini tahkik eden Elbânî de bu rivayeti "hasen" olarak değerlendirmiştir.⁹⁷ Ebû Ya'lâ'nın Müsned'ini, hadisleri tahrir ederek yayınlayan muhakkık Hüseyin Selîm Esed de Harb b. Süreyc'den dolayı bu isnadı "hasen" olarak nitelendirmiştir.⁹⁸

1.3.2. Bezzâr'ın (ö. 292/905) Rivayeti

İsnad: Muhammed b. Abdürrahîm (ö. 255/868) → Şeybân b. Ferrûh el-Eylî (ö. 235/844) → Harb b. Süreyc (ö. ?) → Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749) → Nâfi' (ö. 117/735) → Abdullah b. Ömer → Hz. Peygamber.⁹⁹

1.3.2.1. Muhammed b. Abdürrahîm (ö. 255/868)

Muhammed b. Abdürrahîm'in rivayetleri Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî tarafından tahrîr edilmiştir.¹⁰⁰ Kuvvetli hâfızasından dolayı "sâika" olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca Mehâmilî (ö. 330/942), Siczî (ö. 444/1052), Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/903), Zühîlî, Yahyâ b. Muhammed Sâ'id gibi ünlü muhaddisler kendisinden hadis rivayet edenler arasındadır.¹⁰¹

Ebû Hâtîm "sadûk", Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Serrâc (ö. 313/925) "sika", Dârekutnî "hâfız ve sebt", Hatîb el-Bağdâdî "mutkin, zâbit, âlim, hâfız"¹⁰² olarak nitelemişlerdir. Hakkında olumsuz bir görüş belirtilmeyen Muhammed b. Abdürrahîm "sika" bir râvi olarak değerlendirilebilir.

1.3.2.2. Değerlendirme

Bezzâr'ın Müsned'inde geçen bu rivayetin bütün râvileri sika ve makbul kişilerdir. Sadece Harb b. Süreyc hakkında önceki isnadda belirtildiği üzere ta'dîl ifadeleri kullanılmakla beraber bazı münekkitler tarafından "zabt" özelliğinin tam olmadığını gösteren cerh lafızları kullanılmıştır. Bu durumda isnad için "hasen" veya diğer rivayetlerin takviyesi ile "sahih li-gayrihi" hükmü verilebilir. Heysemî bu rivayeti "isnadı ceyyid" olarak değerlendirmektedir.¹⁰³ Hadis usûlü terimi olarak ceyyid lafzını bazı muhaddisler hasenden üstün ve sahihe yakın anlamında kullanmışlardır.¹⁰⁴

2. "Şefaetim, Ümmetinden Büyük Günah İşleyenler İçindir" Hadisinin Rivayet Özellikleri ve İsnadların Genel Değerlendirilmesi

Hadis, Hz. Peygamber'den üç "müksirûn" sahâbî; Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer tarafından nakledilmiştir. Bundan dolayı mezkûr tarikler merfû olarak rivayet edilmiştir. İncelenen isnadlarda hiçbir râvi yalancılıkla itham edilmediği gibi bunla-

97 İbn Ebî Âsım, *Kitâbü's-Sünne*, 2/398 (No. 830).

98 Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed, 10/186 (No. 5813); a.mlf., *Kitâbü'l-Mu'cem*, 172-173 (No. 198).

99 Bezzâr, *Müsned*, 12/186.

100 İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/632.

101 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/5-7.

102 İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, 8/9; Hatîb, *Târîh*, 3/632; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/632.

103 Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr el- Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, ts.), 10/210-211.

104 M. Yaşar Kandemir, "Ceyyid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 7/469.

rın tedlîs yaptığı da belirtilmemiştir.¹⁰⁵ Ayrıca bütün râvilerin ölüm tarihleri itibarıyla şeyhleri ile aynı dönemde yaşadıkları görülmüştür. Aralarında öğrenci hoca ilişkisi bulunduğu ve birbirlerinden hadis rivayet ettikleri tabakât kitaplarından tespit edilmiştir. Bu durum isnadlarda inkitâ olmadığına işarettir.

Hadis usulü kurallarına göre hadislerin rivayetindeki zaafı gidererek takviye eden ve sıhhat derecelerini kuvvetlendiren bir yöntem de "itibar" incelemesi yaparak mütâbi' ve şâhidlerini bulmaktır.¹⁰⁶ Araştırılan hadis, metin bakımından aralarında önemsiz sayılabilecek bazı küçük farklar bulunmakla beraber genel itibarıyla aynı manayı ifade eden standart bir formdadır. İsnadların hepsini dikkate aldığımızda mütâbaat ve şâhid yöntemlerinin bütün şartlarını ve özelliklerini taşımaktadır. İsnadlar, farklı şeyhlerden veya değişik sahâbîlerden rivayet edilmiş olmasıyla; mütâbaat-ı tâmmе, mutâbaat-ı kâsıra ve şâhid olmak üzere mütâbaatın bütün çeşitlerini kapsamaktadır. Bu özellikleriyle rivayetler, başta sahih olanlar olmak üzere birbirlerini takviye etmektedir. Örneğin, ilk rivayette Ebû Dâvûd'un hocası Ahmed b. Hanbel'in şeyhi Süleyman b. Harb'den rivayeti mütâbaat-ı tâmmеdir.

Yirmi beş isnaddan beş tanesinin bütün râvilerinin sika ve çoğunluğu hadis ilminin önde gelen muhaddislerinden olduğu için ihtilâfsız bir şekilde "sahih", birinin "hasen" ve beş tanesinin "hasen" veya "sahih li-gayrihi" derecesinde oldukları tespit edilmiştir. Sahih ve hasen olanların râvilerine makalede yer verilmiştir. İncelemeler sonucunda diğer on iki rivayetin isnadlarındaki bazı râviler hakkında ya bilgi bulunamamış veya zayıf olduklarına işaret eden cerh ifadeleri kullanıldığı görülmüştür. Bunların arasında çok zayıf olmayanların mütâbaat yoluyla ve diğer takviye yöntemleri ile "hasen li-gayrihi" seviyesine çıkması mümkün olabilir. Örneğin Sünen-i Tirmizî'de yer alan iki rivayetten biri isnadında bulunan Muhammed b. Sâbit el-Bünânî'nin çok zayıf olması sebebiyle incelenen isnadlara dâhil edilmemiştir. Halbuki Tirmizî bu isnadı "hasen ve garîb" olarak nitelemiştir.

Ayrıca sıhhat incelemesi yapılan bu metnin muhtevası ile eş anlamlı sayılabilecek pek çok rivayet de hadis kitaplarında yer almıştır. Örneklerden bazıları şöyledir: "Her Nebî'nin kabul olunacak bir duası vardır. Her Nebî duasını yapmakta acele etti. Ben ise duamı, ümmetime şefa'at etmek için ahirete sakladım. Ona inşallah ümmetinden Allah'a şirk koşmadan ölenler nail olacaktır."¹⁰⁷ "Ben, ümmetimin yarısının cennete girmesi ile şefa'at arasında serbest bırakıldım. Ben şefaati tercih ettim. Çünkü o, daha genel ve yeterlidir. Siz şefaatin, müttakiler için mi olduğunu sanıyorsunuz? Hayır, o günahkârlar, hata yapanlar ve çirkin fiil işleyenler içindir."¹⁰⁸ "Muhammed'in şefaati ile bir topluluk cehennemden çıkıp cennete girecekler. Onlar 'cehennemlikler' adını alacaklar."¹⁰⁹

105 Sadece İbn Mâce isnadında yer alan Velîd b. Müslim'in hocası Evzâî'den tedlîs yaptığı ifade edilmiştir. Ancak hem Velîd sika bir râvi kabul edilmiş hem de bu rivayet Evzâî'den değildir.

106 Ebû Amr Osmân b. Abdîrrahmân İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, thk. Nüreddîn 'Itr. (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), İbnü's-Salâh, 82-85; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar fi tavzihi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Nüreddîn 'Itr (Karachi: Mektebetü'l-Büsrâ, 1432/2011), 68-71; Salahattin Polat, "İ'tibar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 21/455; a.mlf., "Mütâbaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/180-181; Halil İbrahim Kutlay, *Hadiste Sened Tenkidi* (İstanbul: Elif Yayınları, 2015), 255-266.

107 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), "İmân", 338.

108 İbn Mâce, "Züh'd", 37 (No. 4307, 4311).

109 Ebû Dâvûd, "Sümne", 23 (No. 4740).

Bunlara ilave olarak Câbir b. Abdullah'dan gelen rivayetlerin bazısının sonunda Câbir'in, râvi Muhammed el-Bâkir b. Ali'ye hitaben "Yâ Muhammed! Şefaât, büyük günah işleyenler için değilse, kim için olabilir!" şeklinde bir yorumu yer almaktadır.¹¹⁰ Ayrıca Abdullah b. Ömer'in rivayetlerinin bazısında ise İbn Ömer'in "Biz, Nebî'nin 'Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez, şirkin dışındakileri dilediği kimse için affeder'¹¹¹ ayetini okuyup arkasından 'Şefaâtimi ümmetimden büyük günah işleyenler için tehir ettim' dediğini duyuncaya kadar büyük günah işleyenlere istiğfar etmekten geri duruyorduk" şeklinde bir açıklaması nakledilmektedir. Rivayetin sonunda İbn Ömer "Birçok kimse hakkında içimizdekileri söylemekten geri durmuştuk, fakat sonra dillendirerek (onların affedilmelerini) umduk" demektedir.¹¹² Abdullah b. Ömer ile Câbir b. Abdullah'ın metni açıklayıcı bu ifadeleri ve ayrıca tespit edebildiğimiz kadar hiçbir sahâbiden büyük günahlar için şefaât edilmeyeceğine dair bir görüşün nakledilmemesi hadisin metin bakımından sıhhatine katkıda bulunan ve pekiştiren unsurlar olarak görülebilir.

Sahih ve hasen derecesinde olan toplamda on bir isnadın; hadisin makbul kabul edilmesi ve istidlâl edilmeye mesned olması için gerekli şartları taşıdığı ortaya çıkmıştır. Bu rivayetlerin âhâd oldukları için itikadî bir konuda hüccet olması da usûl ve yöntem olarak şöyle değerlendirilmiştir: Âhâd haberlerin, isnadlarının üçten çok olması durumunda meşhur veya müstefiz konumuna yükselmesi ya da telakki'l-ümme bi'l-kabûl özelliğine sahip olması ile nazarî/istidlâlî ilim ifade ettikleri belirtilmiştir. Örneğin, Abdükâhîr el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Hacer bu görüştedir. Diğer yönden âhâd haberlerin yine isnad çokluğu ile manevî mütevâtîr kabul edilerek nazarî/istidlâlî ilim ifade etmesi genel kabul gören bir görüştür. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36), Mâtürîdî, (ö. 333/944), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) ile Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbar ve Ebû'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044) bu düşüncede olan usûlcülerdendir. Bu kadar çok makbul; sahih ve hasen isnadıyla şefaât hadisinin meşhur veya müstefiz derecesine yükseldiği ve nazarî/istidlâlî ilim ifade eden kategoride olduğu söylenebilir. Sem'iyât konularında ise bu özellikteki hadislerin delil olarak kullanılması usûl âlimleri tarafından benimsenen bir yöntemdir.¹¹³ Nitekim birçok usûlcü söz konusu 'büyük günahlara şefaât' rivayetine kitaplarında yer verip "meşhur" olduğunu ve diğer şefaât hadisleriyle beraber "manevî mütevâtîr" olduğunu ifade etmektedirler.¹¹⁴

110 Tayâlisî, *el-Müsned*, 3/250 (No. 1774); Tirmizî, "Kiyame", 11 (No. 2436); İbn Huzeyme, *Tevhîd*, 1/654 (No. 395).

111 en-Nisâ 4/48.

112 İbn Ebî Âsım, *Kitâbü's-Sünne*, 2/398 (No. 830); Bezzâr, *Müsned*, 12/186 (No. 5840); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 10/185-186 (No. 5813)

113 Bu konudaki görüşlerin ayrıntıları için bk. Alkan, "Âhâd Haberinin Hüccet Değeri", 195-200.

114 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib Bâkîllânî, *Kitâbü't-Temhîd*. nşr. Richard Yûsuf Mekârisî (Beyrut: el-Mektebetü's-Şerkiyye, 1957), 365, 367; Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*. thk. Muhammed el-Enver Hâmid (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2011), 1068; Sâbûnî, Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd. *Kitâbü'l-Bidâye mine'l-Kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*. thk. Fetullah Huleyf, b.y.: Dâru'l-Meârif, 1969; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *eş-Şefâ'atü'l-'uzmâ fi yevmi'l-kiyâme*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekâ (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1409/1989), 55; Teftâzânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-'Aka'id*, çev. Süleyman Uludağ, 273.

Sonuç

Her ilmin bir usûlü ve yöntemi vardır. İslâmî ilimler de usûl ve metodlara bağılı olarak sistematik bir yapıda oluşturulan disiplinlerdir. Bütün dinî ilimlerde ve usûllerinde “hadis usûlü” ilminin önemi ve katkısı büyüktür. Bu katkı, geliştirdiği “sened tenkid sistemi” ile Hz. Peygamber’in söz ve fiillerinin doğru bir şekilde tespit edilip Kur’ân-ı Kerîm’den sonra ikinci kaynak olarak diğer ilimlerde kullanılması şeklinde tezahür etmiştir. Bu sayede ilim dalları sahih hadisler ile istidlâl ederek alanlarında sağlıklı ve doğru neticelere ulaşmışlardır. Ancak takip edilen usûl ve yöntemlerde kişi, mezhep ve ekollere göre farklılıklar meydana gelmiş ve bu durum farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Büyük günahlar için şefaatin hakkında serdedilen değişik görüşler, söz konusu usûl ve yöntem farklılıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

“Şefaatin ümmetinden büyük günah işleyenler içindir” hadisi bu çerçeveyi yansıtan güzel bir örnektir. Hadisin sıhhat incelemesi üzerinden yapılan bu çalışma, doğrudan büyük günahlara şefaatin imkânını ortaya koymayı hedefleyen bir araştırma değildir. Bu çerçevede konu zaten kelâm ilminin alanına girer. Yapılan isnad incelemesi, hadis usûlü ilmini dikkate almadan; hem bizatihi hadislerin sıhhati hakkında görüş belirtmenin geçersizliğine, hem de sahihliği belirlenen rivayetlerin ilgili olduğu meselede istidlâl yapmaya mesned olması için sahip olması gereken özelliklere dair bir örnek olarak düşünülmüştür.

Öncelikle söz konusu rivayetin, üçüncü asır sonuna kadar telif edilen hadis kitaplarının taranması sonucu; tespit edilen yirmi beş isnadının sened incelemesi yapılarak on bir tanesinin “sahih” veya “hasen” olduğu belirlenmiştir. “İtibâr” yöntemine göre isnadların arasında mütâbaat olduğu için sıhhat derecelerinin kuvvetlendiği görülmüştür. Ayrıca bir konuda isnad çokluğu ile kuvvet kazanan âhâd haberlerin epistemolojik yönüyle farklılık gösterdiğine işaret edilmiştir. Âhâd olduğu için zan ifade ettiği ve itikadî konularda istidlâl edilemeyeceği ilkesinin mutlak olmadığına açıklık getirilmiştir. Zira âhâd haberler, isnadlarının çoğalması ile meşhur ya da müstefiz derecesine yükselerek nazârî/istidlâlî ilim ifade ederler ve itikadî alanın sem’iyyât konularında hüccet olarak kullanılırlar.

Bütün bunlar, İslâmî ilimlerin usûl ve yönteminin ilkelerinden bazılarıdır. Yapılan çalışma ile bu ilkelerin uygulaması örnek olarak gösterilmiştir. İslâm ilim, kültür ve düşünce dünyasında bir “asıl” olan “usûl olmadan vüsûl olmaz” ilkesinden müstağni olunamayacağı vurgulanmaya çalışılmıştır. Şefaatin örneğinde, dinî konularda görüş belirtmenin yöntem ve metotlarını vurgulamak amacı taşıyan bu çalışma; son dönemlerde dinî ilimlerde yetkin olmayan ya da yetkin olduğu halde usûl ve yöntemlere uymaksızın görüş belirten kişiler için naslardan hüküm çıkarmada Kur’ân-ı Kerîm’in beyanı olarak hadis ve sünnetin konumuna dikkat çekmeye yöneliktir.

Kaynakça | References

Âcurrî, Ebû Ubeyd Muhammed b. Ali. Su'âlâtü Ebû Ubeyd el-Âcurrî Ebâ Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. thk. Abdülâlîm Abdülazîm. 2 Cilt. Mekke: Mektebetü Dâru'l-İstikâme, 1418/1997.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. el-Müsned. nşr. Şuayb el-Arnaût - Adil Mürsîd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.

Akay, Akif. İslâm İnançında Şefaât. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.

Akbaş, Bahattin. Hadislere göre Hz. Peygamber'in Şefaati Meselesi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Alkan, Arif. "İslâm Âlimlerine Göre Âhâd Haberin Hücet Değeri". Kocatepe İslami İlimler Dergisi 5/1 (Haziran 2022), 182-203.

Altuntaş, Ramazan. "Kâdî Abdülcebâr'ın Sem'iyâtla İlgili Bazı Görüşleri". Bilimname 4/1 (2004), 59-79.

Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib. Kitâbü't-Temhîd. nşr. Richard Yûsuf Mekârisî. Beyrut: el-Mektebetü's-Şerkiyye, 1957.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. Müsnedü'l-Bezzâr. thk. Adil Sa'd. 20 Cilt. el-Medîne-tü'l-Münevver: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1426/2005.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u's-sahîh. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. el-Edebü'l-müfred. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye ve Mektebetühâ, 1375.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. et-Târîhu'l-kebîr. thk. Hâşim en-Nedvî. 9 Cilt. b.y.: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts..

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. es-Sünen. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts..

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. Müsnedü Ebû Ya'lâ. thk. Hüseyin Selîm Esed. 16 Cilt. Beyrut Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1393/1973.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. Kitâbü'l-Mu'cem. thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî. Fay-salâbâd: İdâratü'l-'Ulûmu'l-Eseriyye, 1. Basım. 1407.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. Sahîhu Sünen-i İbn Mâce. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1417/1997.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. Sahîhu Sünen-i Ebû Dâvûd. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1419/1998.

Fazlur Rahman. Ana Konularıyla Kur'an. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.

Gümüšoğlu, Hasan, "Ehl-i Sünnet'in Şefaât Anlayışının Oluşmasında İmam Mâtürîdî'nin Görüşlerinin Önemi". EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler 78 (Bahar 2019), 299-314;

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 21 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001.

Hennâd b. es-Serî, Ebû's-Serî. Kitâbü'z-Zühd. thk. Abdurrahman b. Abdülcebbâr. Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ, 1406/1985.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr. Bugyetü'l-bâhis 'an zevâ'idî Mûsne-di'l-Hâris. thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkerî. 2 Cilt. Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1413/1992.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr el-. Mecma'u'z-zevâ'id ve men-ba'u'l-fevâ'id. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, ts..

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh. el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl. 9 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.

İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. Kitâbü's-Sünne ve maahû Zilâlü'l-cenne fî tah-rîci'Sünne. thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980).

İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl. Beyrut: Dâru't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952.

İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. Kitâbü'l-Merâsîl. thk. Şükrullah b. Ni'metullah. Beyrut: 2. Basım, Müessesetü'r-Risale, 1418-1998.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker. thk. Nûreddîn 'Itr. Karachi: Mektebetü'l-Büşrâ, 1432/2011.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. Takrîbü't-Tehzîb. thk. Ahmed Şâgîf. b.y.: Dâru'l-Âsıme, 1421.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. Tehzîbü't-Tehzîb. nşr. İbrâhim ez-Zey-bek-Adil Mürşid. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1435/2014.

İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. el-Büstî. es-Sikât. thk. Muhammed Ab-dülmuid Han. 10 Cilt. b.y.: Matbûâtü Dâirati'l-Osmâniyye, 1373/1973.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. Kitâbü't-Tevhîd ve isbâtü sıfâtî'r-rab. Ab-dülaziz b. İbrahim. 2 Cilt. Riyad: Dâru'r-Rüşd, 5. Basım, 1414/1994.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. es-Sünen. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd. Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir. thk. Ali Muham-med. 11 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Hâneci, 1401/2001.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdirrahmân. 'Ulûmü'l-hadîs. thk. Nûreddîn 'Itr. Di-meşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.

İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed. Târîhu esmâ'i's-Sikât mimmen nukile 'anhü-mül-'ilm. thk. Subhî es-Sâmerrâî. Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1404/1984.

Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed. Şerhu'l-usûli'l-hamse. çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Kandemir, M. Yaşar. "Ceyyid". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 7/469. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Karadaş, Çağfer. "İslam Düşüncesinde Şefaât Nedir Ne Değildir?". Şefaât Nedir Ne Değildir?. ed. Adnan Demircan. 105-148. Ankara: Fecr Yayınları 2019.

Keskin, Yusuf Ziya. "Hadislere Göre Şefaât Nedir Ne Değildir?". Şefaât Nedir Ne Değildir?. ed. Adnan Demircan. 77-105. Ankara: Fecr Yayınları 2019.

Kesler, M. Fatih. "Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Şefaât İnancı". Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 5/13 (Temmuz-Aralık 2004), 119-153.

Kırbaçoğlu, Hayri. Ahir Zaman İlmihali. Ankara: Otto Yayınları, 4. Basım, 2017.

Kutlay, Halil İbrahim. Hadiste Sened Tenkidi. İstanbul: Elif Yayınları, 2015.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed. er-Ref' ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1407/1987.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahman. Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1403 /1983.

Moğultay Ebû Abdillâh Alâüddîn b. Kılıç. İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl. thk. Âdil b. Muhammed. 12 Cilt. b.y.: el-Fâruku'l-Hadîsiyye li't-Tıbbâti ve'n-Neşr, 1422/2001.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi'u's-sahîh. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Narol, Süleyman, Mâtürîdî'nin Şefaât ile İlgili Ayetlerin Yorumunda Mu'tezile'ye Yaptığı İtirazlar, Mâtürîdî Düşünce ve Mâtürîdîlik Literatürü, 2018, s. 261-272;

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn. thk. Bûrân ed-Danâvî. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1405/1985.

Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed. Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn. thk. Muhammed el-Enver Hâmid. 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2011.

Polat, Salahattin. "İ'tibar". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Polat, Salahattin. "Mütâbaat". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. eş-Şefâ'atü'l-'uzmâ fi yevmi'l-kıyâme. thk. Ahmed Hicâzî es-Sekâ. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1409/1989.

Sâbûnî, Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd. Kitâbü'l-Bidâye mine'l-Kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn. thk. Fetullah Huleyf. b.y.: Dâru'l-Meârif, 1969.

Sarmış, İbrahim. Şeytan Üçgeni Bid'at-Tevessül-Şefaât. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.

Şahinalp, Hacer. "Kâdî Abdülcebbâr ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî'de Şefaatin". Turkish Studies (Kasım 2018), 417-444.

Taşdelen, Mehmet. "Mu'tezile'de Şefaatin Anlayışı". Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi = Journal of Social Sciences 5/10 (Aralık 2015), 81-101.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd. el-Müsned. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. b.y.: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâtü'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, ts..

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn. Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-'Aka'id. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 1982.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. es-Sünen. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981/1401.

Uğur, Mücteba. "Hasen". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. ed-Du'afâ'ü'l-kebîr. thk. Mâzin b. Muhammed. 7 Cilt. b.y.: Dâru'l-Mecdi'l-İslâmî, 1429/2008.

Yücel, Ahmet. Hadis İlminde Tenkit Terimleri. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 2015.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. Men tüküllime fîhi ve hüve müvessekun ev sâlihü'l-hadîs. thk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî. b.y.: 1426/2005.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. Mîzânü'l-i'tidâl. thk. Ali Muhammed. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts..

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. el-Muğnî fi'd-du'afâ'. nşr. Nûreddin İtr. 2 Cilt. Katar: İdâratü İhyâi't-Türâs, ts.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. Siyeru a'lâmi'n-nübelâ. thk. Şuayb el-Arnaût - Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982.